

אייל פישלר

מכשירי אוכל נפש

- א. ביאור מחלוקת רבי יהודה ורבנן
 ב. פסק ההלכה במחלוקת רבי יהודה ורבנן
 ג. דיני שינוי וז'הלכה ואין מורין כן במכשירין

א. ביאור מחלוקת רבי יהודה ורבנן

בעא מיניה אבא בר מרתא מאבבי: מהו לכבות את הנר מפני דבר אחר?...
 אמר ליה אסור. איתיביה אין מכבין את הבקעת כדי לחוס עליה, ואם בשביל
 שלא יתעשן הבית או הקדרה מותר. אמר ליה ההיא רבי יהודה היא, כי
 קאמינא אנא לרבנן.

בעא מיניה אבבי מרבה מהו לכבות את הדלקה ביו"ט... משום אבוד ממון?...
 אמר ליה אסור. איתיביה אין מכבין את הבקעת... ההיא רבי יהודה היא, כי
 קאמינא אנא לרבנן.

בעא מיניה רב אשי מאמימר: מהו לכחול את העין ביו"ט?... אמר ליה אסור.
 איתיביה אין מכבין את הבקעת, ושני ליה כדשנין. (ביצה כב, א)

מחלך הסוגיה מעוצב בתבנית דומה. נשאלת שאלה האם מותר לעשות מלאכה ביו"ט
 כדי ליהנות "הנאת הגוף" שאיננה אכילה (שימוש מיטתו, איבוד ממון, רפואה), והתשובה
 היא לאיסור. על כך מקשים מהמקרה של בקעת, שהרי שם מותר לכבות אש כדי שלא
 יתעשן הבית או הקדירה. תירוץ הקושיה הוא, כי ברייתא זו היא לשיטת רבי יהודה, ואילו
 המשיב ענה על פי שיטת רבנן.

העולה, כי בכל ארבעת המקרים האלו (דבר אחר, דליקה, לכחול עין, בקעת) ישנה
 מחלוקת בין רבי יהודה לרבנן. לפי רבי יהודה המלאכה מותרת, ואילו לרבנן היא אסורה.
 המחלוקת עצמה נידונה בדף כח, ב:

תניא אין בין יו"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד, רבי יהודה מתיר אף מכשירי
 אוכל נפש. מאי טעמא דתנא קמא? אמר קרא (שמות יב, טז) "הוא לבדו
 יעשה לכם" - הוא ולא מכשיריו. ורבי יהודה? אמר קרא "לכם" - לכם לכל

צרכיכם. ותנא קמא הא כתיב "לכס" אמר לך; ההוא "לכס" - ולא לנכרים. ואידך נמי הא כתיב "הוא" אמר לך, כתיב "הוא" וכתיב "לכס" ולא קשיא; כאן במכשירין שאפשר לעשותן מערב יו"ט כאן במכשירין שאי אפשר לעשותן מערב יו"ט.

על פי רבי יהודה, גם מלאכה שאינה נעשית לצורך הכנת אוכל נפש באופן ישיר, אלא היא תיקון כלי הצריך לכך - מותרת; "לכס" - לכל צרכיכם. על פי רבנן, אין היתר למכשירין אלא רק לפעולות הנצרכות ישירות להכנת אוכל נפש; "הוא" - ולא מכשיריו.

ראינו, אם כן, כי קיימות שתי מחלוקות בין רבי יהודה לבין רבנן:

1. תיקון מכשירי אוכל נפש (כח, ב).

2. עשיית צרכי הנאת הגוף שאינם אוכל (כב, א).

ניתן להסביר את היחס בין המחלוקות בשתי הסוגיות בשלושה אופנים עיקריים:

א. זו אותה מחלוקת צרכי הגוף. הם הרחבה של המושג מכשירי אוכל נפש.

ב. אלו מחלוקות נפרדות. אך מי שלומד "לכס" - לכל צרכיכם, יתיר גם צרכי הגוף.

ג. אין כלל מחלוקת בין רבי יהודה לרבנן בצרכי הגוף. לכל הדעות צרכי הגוף הם כאוכל נפש, ומותרים. בכל הדוגמאות בסוגיה בדף כב יש צד של "מכשירין" או "מכשירי הנאות הגוף".

בשתי האפשרויות הראשונות להסבר הקשר בין הגמרות נדון במשולב. למעשה, אין כל נפקא מינה ביניהן. בין אם נאמר שצרכי הגוף הם הרחבה של מכשירין, ובין אם נאמר שמדובר על שני סעיפים של לימוד מפסוק - נוכל לחלק בפסיקת ההלכה בין מכשירין לבין צרכי הגוף. כמו כן, גדרי ההיתר לפי רבי יהודה יהיו זהים בשני המקרים - אם מדובר בהרחבת דין, אזי גדרי ההרחבה שווים לגדרי המקור, ואם מדובר בלימוד משותף מהמלה "לכס", הרי שהמגבלה (שפעולה שאפשר לעשותה מערב יו"ט אסורה) היא על עצם הלימוד, וממילא כוללת את שני המקרים (הנאת הגוף ומכשירין).

1. גישה ראשונה בראשונים

רש"י (כב, א ד"ה רבי יהודה) מסביר את המחלוקת בכיבוי בקעת על פי ההסבר השני:

רבי יהודה - דאמר לקמן מכשירי אוכל נפש שרו ודרש "יעשה לכס" - לכל צרכיכם, והאי נמי צרכיכם הוא, וכן תשמיש. ואנא דאסרנא כרבנן דדרשי "הוא לבדו".

רש"י מדגיש, כי בעקבות הלימוד של "לכס" יתיר רבי יהודה גם צרכי הנאת הגוף, אך במחומם שונים הם ממכשירין. את הקושיה מההיתר לכבות בקעת, מסביר רש"י (ד"ה

איתיביה) כך: "ואין לך עשון בית גדול מן הדלקה; וצורך יו"ט הוא לכבותה שלא יצטרך לישב בשרב ובגשמים". הוספת יסוד הישיבה בשרב ובגשמים נובעת מכך שלדעת רש"י המחלוקת היא בצרכי הגוף. אם סעודתו היא באותו בית - מותר יהיה לכבות הדליקה אף לדעת רבנן דרבי יהודה, שהרי זהו צורך אוכל נפש ממש; וכן אם יש לו בית אחר לדור בו - גם לפי רבי יהודה יהיה אסור לכבות, שהרי אין פה צורך יו"ט כלל. ברור, אם כן, שרש"י מסביר את המחלוקת בסוגיה זו כמחלוקת בדבר עשיית מלאכות לצורך הנאת הגוף ביו"ט. וכך כתב בהסבר הקושיה השלישית בגמרא (על פסיקת אמימר בעניין ריפוי העין, ד"ה איתיביה בקעת): "שמותר להנאת הגוף שלא יתעשן... רבי יהודה היא דאמר לכל צרכיכם". הארחות חיים (הלכות יו"ט אות נה, מובא בבית יוסף ריש סימן תקי"ד) חולק על רש"י בהגדרת מחלוקת רבי יהודה ורבנן. בניגוד למשתמע מרש"י, שכל דבר שאיננו צורך האכילה ממש (דהיינו עשיית האוכל) נחשב מכשירין ותלוי במחלוקת רבי יהודה ורבנן, פוסק הארחות חיים כי גם על-פי רבנן "דליקה שנפלה בבית שהוא דר בו ואם לא יכבנה יפסיד סעודתו - מותר". גם **מקום אכילת הסעודה** הוא צורך אוכל נפש. רק אם אין צורך אוכל נפש **כלל** אלא צורך הנאת הגוף בלבד - בזה יאסרו רבנן לעשות מלאכה.

וכן פסק הרמ"א (תקיד, א): "וכן בבית, אם ישרף הבית לא יהיה לו מקום-לאכול שם ויפסיד סעודתו - מותר לכבות. אבל אם יש לו בית אחר לאכול שם - אסור לכבות משום הפסד ממונו" (ועיין שם במשנה ברורה).

כתב הראב"י (הלכות יו"ט, סימן תשנז):

וצריך לפרש שאיבוד ממון **מדמי** למכשירי אוכל נפש, מתוך שהותר תיקון אוכל נפש הותר כל הנאת הנפש, כגון שלא יתעשן הבית שנפשו קצה בו או איבוד אחר כיוצא בו שנפשו עגומה עליו.

נראה, כי הראב"י סובר ש"הנאת כל הנפשי", דהיינו צרכי הגוף, הותרה לרבי יהודה **כהרחבה** של מכשירי אוכל נפש. דהיינו - הוא נקט בהסבר הראשון, שמחלוקתם של רבי יהודה ורבנן בצרכי הגוף נובעת ישירות ממחלוקתם במכשירי אוכל נפש.

2. גישה שנייה בראשונים

כאמור - לעיל, גישה מנוגדת לשני ההסברים הראשונים היא המסבירה כי אין כל מחלוקת בין רבי יהודה לרבנן לגבי עשיית צרכי הגוף. הסבר כזה לסוגיה תלוי במחלוקת ראשונים כיצד יש להבין את דעת בית הלל במשנה כא, ב:

בית שמאי אומרים לא יחם אדם חמין לרגליו אלא אם כן ראויין לשתייה, ובית הלל מתירין. עושה אדם מדורה ומתחמם כנגדה.

1. ויש מי שפירש דברי הראב"י באופן אחר, וראה הערה 2.

גמרא - איבעיא להו האי מדורה מאן קתני לה? דברי הכל היא ושני להו לבית שמאי בין הנאת כל גופו להנאת אבר אחד, או דלמא בית הלל קתני לה, אבל בית שמאי לא שני להו. תא שמע בית שמאי אומרים לא יעשה אדם מדורה ויתחמם כנגדה, ובית הלל מתירין.

הר"ן (יא, א בדפי הר"ף ד"ה מתניו) הסביר, כי מחלוקת בית שמאי ובית הלל היא בדין "מתוך": **"לא יחם"**... דאוכל נפש התיר הכתוב ולא להבעיר אור בשביל רחיצה. **ובית הלל מתירין** - דאית להו 'מתוך'. **ועושה אדם מדורה ומתחמם כנגדה** - דכיון דמתהני בה שרי משום 'מתוך'.

על פי ביאור זה, אין הנאות הגוף נחשבות אוכל נפש, אלא שבית הלל הסוברים "מתוך" התירו לחמם המים.²

הרמב"ם (בפירוש המשנה) מסביר באופן שונה:

וכן אוסרים בית שמאי שיבעיר אדם אש להתחמם כנגדה, לפי שהעיקר אצלם שזה שאמר ה' "אך אשר יאכל לכל נפש" לא נכללו בו הנאות הגוף מבחוץ. ובית הלל אומרים שזה שנאמר "לכל נפש" כולל **כל הנאות הגוף**.

על פי הרמב"ם, צרכי הנאות הגוף - לשיטת בית הלל - הם כצרכי אוכל נפש ממש, ומותרים ביו"ט. לשיטה זו אי אפשר להסביר את מחלוקת רבי יהודה ורבנן בדף כב כמחלוקת לגבי עשיית צרכי הגוף, שהרי אין לפרש את רבנן בניגוד לבית הלל. לבי"ח (תקא, ד"ה כתב הר"ן) שיטה אמצעית בפירוש המחלוקת במשנה:

אכן יראה לי דאפשר לומר דמדורה לחמם כיון **דהנאת כל גופו** היא דמיא לאוכל נפש. ואף על גב דבפרק ב דיו"ט קא מיבעיא לן האי מדורה מאן קתני לה ופשטינן דלבית שמאי לא שני להו בין הנאת גופו להנאת אבר אחד - היינו דוקא לבית שמאי, אבל לבית הלל איכא למימר דסבירא להו דהנאת כל גופו דמיא לאוכל נפש ושרינן ליה בלא "מתוך". והכי משמע לישנא דתלמודא... ודלא כפירוש הר"ן לשם.

2 הסבר שיטת רבנן דרבי יהודה (האוסרים הנאות הגוף), הסותרת לכאורה את שיטת בית הלל, וכן התשובה לשאלה מדוע היה צריך רבי יהודה לימוד מיוחד מפסוק, תלויים בגדרי "מתוך" ובפרט "מתוך" במכשירין ובמלאכת כיבוי.

ועוד עיין בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (סימן רנה), שהסביר את דין "מתוך" כנובע ממכשירין. ויש מי שפירש כך את הראב"ה, ועיין שם.

3 ועיין עוד רמב"ן על התורה לשמות לה, ג.

על פי הבי"ח (בהסבר דעת בית הלל), חלק מצרכי הנאות הגוף (=הנאת כל גופו) הרי הם כאוכל נפש לכל דבר. היתרם של שאר צרכי הנאות הגוף (כגון הנאת אבר אחד) יהיה תלוי בגדרי דין "מתוך".⁴ על פי הבנה זו, כל ארבעת המקרים בסוגיה בדף כב הן בגדר של הנאות חשובות מסוג "הנאות כל גופו", הנחשבות לאוכל נפש.

הסבר הרמב"ם והבי"ח לסוגיה יהיה, אם כן, זהה עקרונית.⁵ כיון שלדעתם אין מחלוקת בין רבי יהודה לרבנן לגבי עצם היתר עשיית צרכי הגוף (שהם כאוכל נפש ממש), עלינו לפרש שבכל המקרים המובאים בסוגיה יש צד של "מכשירי הנאת הגוף", ומחלוקתם היא המחלוקת הידועה לנו (והמופיעה בדף כח) בדין מכשירין.

המרדכי

המרדכי (סימנים תרפא-תרפד) מצטט כמה ראשונים, ומצירופם ננסה להבין את שיטתו:

ההוא רבי יהודה היא - ושרי בעישון בית דהוי כמכשירי אוכל נפש. ומיהו שלא תתעשן הקדרה. מודו אפילו רבנן דרבי יהודה דמותר, דהוי ממש אוכל נפש.

מהו לכבות - פירש רבינו אלחנן דקא מיבעיא ליה בבית שאין בו צורך יו"ט כלל אלא דר בבית אחר, אבל אם דר באותו בית ואין לו בית אחר לדור בו - אין לך צורך יו"ט גדול מזה, ומותר אפילו לרבנן דרבי יהודה. וכן משמע הלשון דקאמר "כי קא מיבעיא ליה משום איבוד ממון" - משמע דאין כאן אלא איבוד ממון ולא צורך יו"ט, ולכך מדמי ליה למכשירי אוכל נפש כרבי יהודה.

רבינו אלחנן סובר, כי אם יש צורך יו"ט, אזי גם לרבנן דרבי יהודה יהיה מותר. הנאת הגוף ביו"ט נחשבת צורך (בית לדור בו), ולכן המחלוקת היא דווקא באיבוד ממון. איבוד ממון דומה למכשירי אוכל נפש,⁶ ולכן יש הרחבה של היתר מכשירי אוכל נפש לרבי יהודה

4. עיין בהרחבה במאמרו של גבריאל חנוכה - דין "מתוך", וכן במאמרו של אחיה אורבך - "הוצאה לצורך יו"ט", בביאור השיטות השונות בעניין זה - המערכת.

5. ניתן לומר, כי גם אם הפעולות שבסוגיה כב, א מותרות רק משום דין "מתוך" (אפשרות זו תלויה במחלוקת ראשונים לגבי דין "מתוך"), יש מקום למחלוקת רבנן ורבי יהודה שם. ונסביר, כי רבי יהודה יתיר מכשירין אף בפעולות אלו. ולפי זה נוכל לבאר על פי הר"ן שמחלוקת זו איננה בעצם ההיתר של עשיית צרכי הגוף אלא במכשירין, וכדלהלן. ולא נראה לי לפרש כן.

6. "ושרי בעישון בית דהוי כמכשירי אוכל נפש... ולכך מדמי ליה למכשירי אוכל נפש".

במקרה זה⁷. את הסיבה לכך שאיבוד ממון (שהוא הנאה נפשית בלבד ביו"ט) דומה למכשירין, מסביר המרדכי בפירוש במקרה של ריפוי העין: "סוף אוכלא ופצוחי עינא - כתב רבינו אבי העזרי דכל הנך דאסירי היינו לרבנן, אבל לרבי יהודה דמתיר מכשירי אוכל נפש שרי לכחול את העין ביו"ט, דנפשו עגומה עליו וקצה באוכל".
אם כן, לפי המרדכי:

בין לרבנן בין לרבי יהודה כל דבר שהוא לצורך הנאת הגוף מותר⁸. הנאה ממשית (פיזית) תותר, שהרי היא כאוכל נפש. מחלוקתם היא במכשירין; לכן הנאה נפשית (שמוגדרת כמכשירין) תותר רק לרבי יהודה, כדי שלא תקוץ נפשו באוכל. על פי ביאור זה, אפשר שהמרדכי יסבור כרמב"ם או כב"ח - רבנן כבית הלל, ורבי יהודה מרחיב מדין מכשירין את ההיתר אף להנאה נפשית שאינה מוגדרת בתורה כאוכל נפש ממש (ולב"ח אף לא הותרה מדין "מתוך"י⁹).

המקרה של כיבוי הנר מפני דבר אחר יוסבר כמכשירין, מפני שאין כלל הנאה מעצם הכיבוי אלא שזהו מכשיר הנצרך כדי ליהנות הנאת הגוף שהיא כאוכל נפש לכל דבר¹⁰.
(על פי שיטה זו מובנת ההדרגה בבעיות הגמרא. אבא בר מרתא שואל לגבי מכשירין ונענה שאסור. אבבי שואל לגבי מכשירין מסוג שונה, דהיינו הנאה נפשית, ואילו רב אשי שואל לגבי הנאה נפשית שיש לה קשר ברור לגוף¹¹).

7. אמנם, בנקודה זו דומה יסודו של המרדכי ליסודה של הגישה הראשונה - כשם שהם הבינו שיש הרחבה של המחלוקת במכשירין להנאות הגוף, כך הוא לומד שקיימת הרחבה להנאה נפשית. אך כיון שהמרדכי מבין שכל הנאות הגוף הותרו אף לדעת רבנן, הרי שיש לשייכו לגישה השנייה.
8. ראה בגדי ישע אות ה.
9. את הבי"ח יש להסביר שסבר כתוספות - שמדאורייתא אם אין קצת צורך לא אומרים דין "מתוך", וכשיטת המהרש"ל (בדין הוצאת מפתח) - ששקט נפשי אינו נחשב צורך.
עוד ניתן לומר לב"ח, שאף אם הנאה נפשית הותרה מדין "מתוך", הרי "מתוך" (אם נקבל את המהר"ם מרוטנבורג) נובע ממכשירין, ועיין לעיל הערה 2. (ועוד צריך עיון, דאולי מצד גדרי דין "מתוך" אין לומר "מתוך" במקרים אלו, ולכן משתמשים במכשירין - אף על פי שבדרך כלל מעדיפים "מתוך", שבו על פי חלק מהראשונים אין הגבלה של מלאכה שאפשר לעשותה מערב יו"ט, שאסורה מדאורייתא).
10. ועיין קרבן נתנאל פרק ה סימן יט אות ת.
11. כנראה, אין בכיחול העין הנאת גוף מיידית, אלא שתתפא העין לאחר יו"ט יותר מהר ושתיראה יותר טוב (להגיה אורו).

הר"ן

הר"ן (יז, ב בדפי הר"ן ד"ה ומקשו) מגדיר את ההבדל בין אוכל נפש למכשיריו באופן שונה ומחודש:

ולי נראה כל שהוא נהנה מגופו של דבר - כאוכל נפש עצמו הוא ולא דמי למכשירין, שאין אדם נהנה מן המכשירין עצמו כסכין ושפוד ותנור אלא ממה שהוכשר על ידיהם. מה שאין כן בעצים שנהנה מהן בעצמן, שעושה מהן מדורה ומתחמם כנגדה, וכיון שבקען לעשות מדורה שרי אף על גב דאפשר מאתמול, אף לבשל בהן שרי משום "מתוך"¹².

לדעת הר"ן, צרכי הנאות הגוף מותרים לכל הדעות כצרכי אוכל נפש, אם ההנאה היא מגוף החפץ בו נעשית המלאכה. אם ההנאה איננה מעצם החפץ בו נעשה התיקון (כדוגמת תיקון סכין לצורך הנאה מהאוכל) - הרי זה מכשירין. אם כן, כיון שבהנאות הגוף אין מחלוקת שהן מותרות, יוסברו המקרים בסוגיה בדף כב כמכשירין.

הר"ן (יא, ב בדפי הר"ן ד"ה גמ') מציג שתי שיטות לפירוש המקרה של עישון הבית:

ואם בשביל שלא יתעשן הבית - שהוא יושב בו ומצטער ביו"ט, כן נראה מדברי רש"י. ואחרים פירשו דבשביל שלא יתעשן הבית היינו מפני הפסד ממונו ואין כאן צורך יו"ט כלל, שלא כדברי רש"י ז"ל, דאי מפני שלא יתעשן הבית שהוא יושב שם אין לך אוכל נפש גדול מזה, ואפילו לרבנן שרי¹³. ויש בגמרא הוכחה לזה והארכתי בחידושי.

על פי שתי שיטות אלו, יוסברו המקרים בגמרא לדעת הר"ן כך:

1. כיבוי הנר מפני דבר אחר - אין ההנאה מגוף הנר; לכן כיבוי נחשב מכשירין, וחולקים בו רבי יהודה ורבנן (כאן אין הבחנה בין רש"י לאחרים).
2. כיבוי הבקעת וכיבוי הדליקה - על פי רש"י, אמנם יש בכך צורך הנאת הגוף, אך רבנן יאסרו מפני שאין ההנאה מהבקעת אלא מהשיבה בבית, לכן גם כאן ייחשב הכיבוי למכשירין.

על פי דעת אחרים, אי אפשר לפרש שתכיבוי נחשב מכשירין מצד סוג הפעולה, שהרי אם אין לו בית אחר מותר לכבות אפילו לרבנן. לכן, נראה כי יש הנאה מעצם כיבוי הבקעת.

12. וכבר הקשה הב"ח (סימן תקא, וכן בסימן תקיא), שדברים אלו סותרים למה שכתב בפירוש משנת "לא יחס", דשם כתב שמדורה שרי משום "מתוך".

13. שיטת אחרים היא, ככל הנראה, שיטתו של המרדכי, שהזכרה לעיל.

הבקעת מפריעה בכך שהיא מעשנת את הבית שהוא כבר יושב בו, ועצם כיבויה מסלק את המפריע. כמו כן, בדליקה מכבים את הבית עצמו. לכן יש לפרש שהכיבוי עצמו משום איבוד ממון נחשב מכשירין, מפני שאין כאן הנאת הגוף כלל. מדובר בהנאה נפשית מכך שהבית לא ניזוק, והנאה נפשית נחשבת כמכשירין להנאות הגוף האחרות. למעשה, בכך יקבל הר"ן את הגדרתו של המרדכי, שהנאה נפשית היא כמכשירין.

3. ריפוי העין - אין הנאה מהחומר המושם בעין, ולכן יחלקו בו רבי יהודה ורבנן.

הרא"ה

גם הרא"ה (כב, א) סבר כי אין חילוק בין הנאות הגוף לאוכל נפש. את הסיבה לכך שהמקרים בסוגיה הראשונה נחשבים למכשירין, הוא תלה בעיקרון אחד: כל פעולה שאין בה תרומה חיובית לצורך הנאת הגוף או אוכל נפש, אלא היא מניעת נזק (בבקעת ובכיבוי דליקה), סילוק מפריע (בכיבוי הנר) או רפואת חולי (בריפוי העין) - נחשבת כמכשירין¹⁴. לכן רבי יהודה ורבנן חולקים בכל המקרים האלו.

התוספות והרא"ש

נראה לי שגם מהתוספות (כב, א ד"ה ההיא) עולה כי כל הבעיות בסוגיה הן דווקא במכשירי הנאות הגוף. הם התקשו מדוע בסוגיה זו נפסקה הלכה כרבנן, אף שבאופן עקרוני פסקו כרבי יהודה, שמכשירין מותרים (כח, א). בתירוצם השני אומרים התוספות:

אי נמי יש לומר, דהא דשרינן מדרשה ד"לכס" היינו דוקא בדבר שהוא אוכל נפש, אבל בדבר שאינו אלא לתשמיש בעלמא וכן שלא תתעשן הקדרה אסור.

היינו: רבי יהודה ורבנן חלקו בכל סוגי המכשירין, אך ההלכה נפסקה כרבי יהודה רק במכשירי אוכל נפש. בסוגייתנו מדובר במכשירי הנאות הגוף, שבהם אין הלכה כרבי יהודה. על כל פנים, משמע מדברי התוספות שהנאות הגוף עצמן מותרות גם לפי רבנן¹⁵. וכך נראה גם ברא"ש (פרק ב סימן יט), שכתב "אי נמי במידי דלאו אוכל נפש ממש החמירו טפ"י - החמירו בדין מכשירין כשהם אינם מכשירי אוכל נפש ממש אלא מכשירי הנאות הגוף.

14. ועיין עוד ברא"ה כג, א ד"ה רבא אמר.

15. ואולי יש לפרש את שיטת התוספות דווקא כגישה הראשונה. לכאורה הם סוברים, כי בפסיקת ההלכה חילקו בין הלימוד הראשוני מהדרשה של "לכס", שהיא על מכשירי אוכל נפש, לבין ההרחבה (או הלימוד השני) של הנאות הגוף עצמן "שאינו אלא לתשמיש בעלמא" שאסור. האיסור במקרה של עישון הקדירה אינו דומה לאיסור הנאות הגוף, שהרי קדירה שייכת לענייני אוכל נפש ולכן הוסיפו התוספות מקרה זה בנפרד מהכלל. ונראה, כי סברו התוספות כרא"ש, שמדובר במקרה שאפשר להציל הקדירה, ללא כיבוי, ולכן נחשב זה כמכשירין האסורים לרבנן ולהלכה. ולי נראה יותר ההסבר שבגוף המאמר.

3. הגבלות לשיטת רבי יהודה

הרי"ן (טו, א ; יז, ב בדפי הרי"ף) מגביל את היקף מחלוקתם של רבי יהודה ורבנן משני כיוונים:

- א. "מיהו מודה רבי יהודה ברישא דאף על גב דשרי במכשירין; בעשיית כלי מיהא אסורי". ועוד: "הני מילי לתקן, אבל לעשות כלי לא, דמודה רבי יהודה דפליג במתניתין דתנן (לב, א) 'אין פוחתין את הנר מפני שהוא עושה כלי ואין חותכין את הפתילה לשנים'".
- הרי"ן מחדש כי רבי יהודה מודה שכל מה שהותר מדרשת "לכל צרכיכם" הוא דווקא תיקון מכשירי אוכל נפש, ולא יצירת כלי חדש. וכן כתב הרא"ה (כח, א ד"ה מאן תנא).
- ב. "ישאי אפשר להתיר במכשירין יותר מבאוכל נפש עצמו" - ברור שאין הלימוד של "לכל צרכיכם" מרחיב את גדרי ההיתר במכשירין יותר מבאוכל נפש עצמו, אלא מרבה מטרות נוספות שפעולות לצרכיהן מותרות. גדרי ההיתר במכשירין תלויים, כמובן, בדעות השונות לגבי גדרי מלאכות אוכל נפש.

ב. פסק ההלכה במחלוקת רבי יהודה ורבנן

מהסוגיה כב, א' משתמע שאין הלכה כרבי יהודה, שהרי פסקו שם בשלושת המקרים לאסור, כנגד הברייתא שהוסברה כשיטתו. אך מהגמרא כח, א משמע שהלכה כרבי יהודה: "אמר ליה רבא לרב חסדא: דרשינן משמך הלכה כרבי יהודה. אמר ליה: יהא רעוא דכל כי הני מילי מעלייתא תדרשון משמאי". ברור, כי רב חסדא סבר שהלכה כרבי יהודה. בהסבר הסתירה לכאורה בין הסוגיות מצאנו שלוש שיטות בראשונים:

א.

הרי"ף פסק בשתי הסוגיות כעולה מן הגמרא¹⁶. על הגמרא כב, א (יא, ב בדפי הרי"ף) פסק כך: "וכן רבה וכן אמימר כולחו דחו להא מתניתא ואוקמוה כרבי יהודה, למימרא דלאו הילכתא היא, ושמעין מהא דלית הילכתא כי הא מתניתא...". על הסוגיה השנייה ציטט הרי"ף (טו, א) את פסקו של רב חסדא.

התוספות (כב, א ד"ה ההיא) מנסים ליישב את הסתירה בגמרא וברי"ף בשני תירוצים¹⁷:

ויש לומר דמסיק עליה "ואין מורין כן". אי נמי יש לומר, דהא דשרינן... היינו דוקא בדבר שהוא אוכל נפש, אבל בדבר שאינו אלא לתשמיש בעלמא וכן שלא תתעשן הקדרה - אסור.

16. וכן פסק הרשב"א בעבודת הקודש מועד שער ב סימן ח.

17. וכן הרא"ש (פרק ב סימן יט), וכן המכתם (כב, א ד"ה ואם).

התירוץ הראשון מתקשר להמשך הסוגיה בדף כח, ב. משם עולה כי אף על פי שהלכה כרבי יהודה - אין מורים כן. לכן נקטה הגמרא בסוגיה הראשונה לשון איסור, כי האמוראים לא רצו להורות הלכה להיתר כרבי יהודה¹⁸.

בתירוצם השני מחלקים התוספות בפסיקת ההלכה בין שתי הסוגיות. המכשירין הנוכרים בדף כח הם כלים שבעזרתם מכינים אוכל נפש, ולכן נפסקה שם הלכה כרבי יהודה. אך בסוגיה הראשונה מדובר במכשירי הנאת הגוף¹⁹, ולכן נפסק להלכה כרבנן, שמלאכות אלו אסורות מדאורייתא ביו"ט.

לעומת התוספות, שיצרו חילוק **מדאורייתא** בפסק ההלכה בין שתי הסוגיות, הרמב"ן (מובא בר"ן יא, ב בדפי הרי"ף ד"ה כי, וכן במלחמות יא, א ד"ה אמר) מסביר כי החילוק הוא **מדרבנן**:

אלא דשמעתתא קשיין אהדדי דהכא משמע דלא קיימא לן כרבי יהודה, ולקמן (לב, ב) בגריפת תנור שרינן כוותיה²⁰... ולקמן (כח, א) נמי אמרינן דרשינן משמך הלכה כרבי יהודה... ובהשחזות סכין נמי לא אשכחן מאן דשרי הלכה למעשה אלא על ידי שינוי. לפיכך כתב (הרמב"ן) ז"ל דנהי דקיימא לן כרבי יהודה במכשירין, היינו לומר שהן מותרין מן התורה ולא דרשינן הוא ולא מכשירין, ומיהו **מדבריהם** לא רצו להתירם אלא כפי מה שהן קרובים לאוכל נפש²¹... אבל כבוי בקעת כדי שלא יתעשן הבית וכבוי הנר מפני דבר אחר, אף על פי שהוא צורך לכל נפש לא רצו להתיר מכשירין, וכן בכחילת העין... כללו של דבר: קיימא לן כרבי יהודה, דמכשירין מדאורייתא שרו, אלא שחכמים חלקו בהן לפי מה שהן.

לפי הרמב"ן, נפסקה הלכה כרבי יהודה שמדאורייתא מכשירין מותרים, אך חכמים אסרו מכשירין מסוימים שהם רחוקים מאוכל נפש (=מכשירי הנאות הגוף). לכן בסוגיה כב, א פסקו האמוראים לאסור²².

18. וכן כתב בעל המאור (יא, א בדפי הרי"ף ד"ה והא); ובספר המאורות (כב, א): "דמשום יהלכה ואין מורין כן... כיון דאפשר לה בלא כבוי על ידי הדחק לא שרינן ליה לכתחילה". אך הרמב"ן (במלחמות יא, א בדפי הרי"ף ד"ה אמר) לא קיבל הסבר זה בסוגיה כב, א - "דהכא לאו בפרקא הוה ולאו באפי עם הארץ".
19. ולפי ההסבר השני בדעת התוספות (עיין הערה 15) - מדובר בסוגיה כב, א במלאכה שנעשית לצורך הנאת הגוף שאיננה אכילה.

20. ועיין במשנה ובגמרא לב, ב וברש"י שם ד"ה ואין גורפין ובד"ה גמרא.

21. ובדומה לזה מצוי ברא"ש: "אי נמי במידי דלאו אוכל נפש ממש החמירו טפ"י. שאפשר לפרש "החמירו" - מדרבנן. ועיין בביאור הגר"א תקיד, אות א.

22. ולפירוש זה ניתן להסביר, שבמשפט "ההיא רבי יהודה אטא לרבנן קאמינא" (כב, א) - רבנן אינם רבנן דרבי יהודה אלא החכמים שגזרו וחלקו במכשירין מדרבנן.

ג.

הראב"ד (בהשגות יא, א בדפי הרי"ף ד"ה ואיכא) פסק בשתי הסוגיות **כרבי יהודה**:

אבל תמה על פסק הלכה שפסק הרב ז"ל כדברי האוסרים ודחה זו הברייתא. וכיון דקיימא לן כרבי יהודה למה דחה אותה הו"ל ליה למימר הלכה היא אלא שאין מורין כן. גם שאמרו "הלכה ואין מורין כן" אין הלכה, שהרי רבא דרשה בפירקא ורב אמר בהדיא: "סכין שעמדה מותר לחדדה ביו"ט, והוא דפסקה אגב דוחקא". והא ודאי הלכה למעשה היא. ובירושלמי נראה שהלכה כאותה ברייתא... נמצאת זו הלכה היא".

הראב"ד פסק על פי דעת רב ועל פי הירושלמי כרבי יהודה, גם במקרה של בקעת המוזכר בברייתא כב, א ובמקרים המשווים לברייתא זו²³, ומכאן שבכל סוגי המכשירין הלכה כרבי יהודה.

ג.

בניגוד לראב"ד, פירש המגיד משנה בכמה מקומות שלדעתו (וכך הסביר גם את הרמב"ם) הלכה כחכמים בכל מקום, ומשום כך "אין משחיזין את הסכין במשחזת שלה ואפילו עמדה או נפגמה ביו"ט" (מגיד משנה יום טוב ד, ט; וכן הלכה ד וסוף הלכה ו).

פסק הרמב"ם

שיטת הרמב"ם בפסק ההלכה בסוגיה אינה ברורה, ונחלקו הפוסקים בהבנתה. ההלכות הקשורות לשתי הסוגיות (כב, א; כח, א) נמצאות בפרק ד בחלכות יו"ט:

אין מכבין את הדליקה כדי להציל ממון ביו"ט כדרך שאין מכבין בשבת, אלא מניחה ויוצא. ואין מכבין את הנר מפני תשמיש המטה. (הלכה ד)
ואין מכבין את האש כדי שלא תתעשן הקדירה או הבית. (הלכה ו)
אין משחיזין את הסכין במשחזת שלה, אבל מחדדה על גבי העץ או על גבי חרש או אבן. ואין מורים דבר זה לרבים, כדי שלא יבואו לחדדה במשחזת. (הלכה ט)

משתי ההלכות הראשונות עולה בבירור, כי במקרים של הסוגיה הראשונה (כב, א) פסק הרמב"ם כרבנן ואסר. אך לא ברור כיצד יש לפרש את הרמב"ם לגבי הסוגיה השנייה (כח, א) - האם כרבי יהודה או כרבנן. אמנם הרמב"ם אסר לחדד במשחזת של אבן - לכאורה כרבנן, אך התיר לחדד על גבי העץ (ואין מורים כן) - לכאורה כרבי יהודה.

23. וכן בתוספות רי"ד (כב, א ד"ה בעא מיניה אבין), וכן כתב הרוקח (סימן רצט), ועוד.

המגיד משנה מפרש, כי הרמב"ם והרי"ף פסקו גם כאן כרבנן: "אין הלכה כרבי יהודה במכשירין אלא כרבנן". לחדד על גבי עץ מותר לפי כולם (גם להבנן), מפני שאין זה נחשב מלאכת השחזה כלל.

הרי"ן²⁴ (טו, א בדפי הרי"ף ד"ה אמר) הסביר את הרי"ף ואת הרמב"ם על פי הרמב"ן. על פי פירוש זה פסק הרמב"ם מדאורייתא כרבי יהודה (בהיפך מפירוש המגיד משנה). אסור להשחזו את הסכין במשחזת שלה, כי השחזה זו נחשבת עשיית כלי חדש ואינה רק תיקון, ובוה גם רבי יהודה מודה. כמו כן, במקרים של כיבוי הנר מפני דבר אחר וכיבוי דליקה משום איבוד ממון - אסור מדרבנן, כי אלו הן פעולות הרחוקות מאוכל נפש ממש.

הבעיה המרכזית בפירוש זה של הרי"ן היא עצם השמטת הכלל של מכשירין ברמב"ם. אם פסק הרמב"ם כרבי יהודה, מדוע לא הזכיר את הכלל שמכשירי אוכל נפש מותרים אם אי אפשר לעשותם מערב יו"ט?

פיתרון בעיה זו מצוי בהלכה ח בפרק א: "וכן מכשירי אוכל נפש שיש בהן חסרון אם נעשו מבערב - עושין אותן ביו"ט, כגון שחיקת תבלין וכיוצא בהן". לכאורה, מופיע כאן הכלל של מכשירין כרבי יהודה (וכן כתב בהגהות מיימוניות). אך שתי בעיות בדבר:

1. הלכה זו הובאה כהמשך לדין דרבנן של אוכל נפש שהיה אפשר להכינו מערב יו"ט, שאסור להכינו ביו"ט. אם מדובר כאן על מכשירין, היה הרמב"ם צריך לייחד לדין זה הלכה בפני עצמה, ולפרט שבמכשירין שאפשר להכין מערב יו"ט האיסור להכין ביו"ט הוא מדאורייתא (ולא כבאוכל נפש, שהאיסור הוא מדרבנן, על פי שיטת הרמב"ם בגדרי מלאכות אוכל נפש).

2. הרמב"ם מזכיר את שחיקת תבלין כדוגמה למכשירי אוכל נפש המותרים ביו"ט. דוגמה זו אינה ברורה כלל. מדוע נצרך הרמב"ם לדוגמה, אם זהו כלל גורף במכשירי אוכל נפש? ועוד, שלא מצאנו בגמרא את שחיקת תבלין כמחלוקת רבי יהודה ורבנן, אלא זו מחלוקת בית שמאי ובית הלל (יד, א)!

את הקושיה השנייה ניתן לתרץ על פי שיטת הראב"ד (יום טוב ד, י). הראב"ד טוען כי בתבלין ומלח מודים רבנן לרבי יהודה. הם סוברים כי מלח ותבלין הם מכשירין מיוחדים, כי הם נכנסים בתוך האוכל והרי הם כאוכל נפש ממש. לפי רבי יהודה אין כל הבדל בין תבלין לשאר מכשירין - כל מכשירין שניתן לעשותם מערב יו"ט מותרים. ברור, אם כן, מדוע השי"ס לא הזכיר את התבלין כמחלוקת רבי יהודה ורבנן. הרמב"ם, שפסק כרבי יהודה, הביא את תבלין כדוגמה לכלל המכשירין, היות שעל פי רבי יהודה אכן אין חילוק בין תבלין לשאר מכשירין²⁵.

²⁴ ובעקבות הרי"ן פירשו כן הבי"ח (ריש סימן תקט) והגר"א (תקט, סעיף ב, אות ז).

²⁵ ועיין בי"ח (סימן תקא ד"ה כתב הרי"ן) שכתב: "והיא דעת הרמב"ם בפרק א, ששחיקת תבלין מכשירי אוכל נפש היא".

כשם שלשיטת הרי"ן הייתה קשה השמטת דין מכשירין, כך למגיד משנה קשה מדוע לא כתב הרמב"ם שאוכל נפש מותר ומכשיריו אסורים (מדאורייתא). על פי הרמב"ם (א, א) משמע, שכל מלאכה שהיא לצורך אכילה מותרת, ומאחר שאין ברמב"ם הגבלה של דין זה אלא מדרבנן - משמע שגם מכשירין מותרים, ודלא כשיטת רבנן דרבי יהודה.

עוד הקשו על המגיד משנה מהדוגמה השלישית בסוגיה דף כח, שם טען רב חסדא מי גריפת תנור וכיריים (המשנה לב, ב) תלויה במחלוקת רבי יהודה ורבנן. הגמרא שם התירה לגרוף אם אי אפשר לאפות כראוי בלא גריפה, ופירש רש"י (שם) - כרבי יהודה. לכאורה, על פי המגיד משנה היה צריך הרמב"ם לפסוק כרבנן ולאסור גריפת תנור, אך הרמב"ם (ג, ו) פוסק על פי פשט הגמרא להיתר: "אין גורפין תנור... ואם אי אפשר לאפות בו או לצלות אלא אם כן גרף - מותר".

את הקושיה מגריפת תנור כבר תירץ הבית יוסף (תקט, ד"ה וגריפת): "צריך לומר... דגריפת תנור לאו מלאכה גמורה היא, ולא אסרוה רבנן אלא גזירה אטו שאר מכשירין שהם מלאכה גמורה, והיכא דאי אפשר לאפות אלא אם כן גרף לא העמידו דבריהם כדי שלא ימנע משמחת יו"ט".

ג. דיני שינוי ו"הלכה ואין מורין כן" במכשירין

בסוגיה כח, א יש חילוקים להלכה בין צורות השחזה שונות של הסכין (שינוי), וכן מוזכר דין "הלכה ואין מורין כן" בהשחזת הסכין שהיא, כידוע, מכשירין:

משנה - אין משחזין את הסכין ביו"ט, אבל משיאה על גבי חברתה. גמרא - אמר רב הונא לא שנו אלא במשחזת של אבן, אבל במשחזת של עץ מותר. אמר רב יהודה אמר שמואל: הא דאמרת של אבן אסור, לא אמרן אלא לחדדה אבל להעביר שמנוניתה מותר, מכלל דבשל עץ אפילו לחדדה נמי מותר.

איכא דמתני לה אסיפא: בשל עץ מותר. אמר רב יהודה אמר שמואל: הא דאמרת בשל עץ מותר, לא אמרן אלא להעביר שמנוניתה אבל לחדדה אסור, מכלל דבשל אבן אפילו להעביר שמנוניתה אסור...

מאן תנא דבמשחזת אסור? אמר רב חסדא דלא כרבי יהודה...

אמר רב נחמיה בריה דרב יוסף: הוה קאימנא קמיה דרבא והוה קא מעבר לסכינא אפומא דדקולא, ואמרי ליה לחדדה קא עביד מר או להעביר שמנוניתה? ואמר לי להעביר שמנוניתה, וחזיתי לדעתיה דלחדדה קא עביד, וקסבר "הלכה ואין מורין כן"... ואמר רב יוסף: סכין שעמדה מותר לחדדה ביו"ט, והני מילי הוא דפסקא אגב דוחקא.

בראשונים יש מספר שיטות בפסק ההלכה לגבי סכין בפרט ומכשירין בכלל, שיטות הנובעות ממספר בעיות בסוגיה:

1. לא ברור מה נאמר בסוגיה בשיטת רבי יהודה ומה נאמר בשיטת רבנן (יש לזכור, שלמעט המגיד משנה בפירושו לרמב"ם, כל הראשונים פסקו בסוגיה כרבי יהודה).
2. לא ברורה המציאות במקרה שלגביו נאמר "הלכה ואין מורין כן". בנוסף לשתים בעיות אלו חלקו הראשונים גם בשאלה, האם לפסוק כלישנא קמא או כלישנא בתרא בדברי רב יהודה אמר שמואל, להלן נדון בשיטות הראשונים בשינוי, ובי"הלכה ואין מורין כן" בהשחזת סכין ובמכשירין.

שיטות הראשונים בשינוי

לפי רש"י, הבעיה במשחזת של אבן אינה קשורה כלל לסוגיית מכשירין:

אבל משיאה על גבי חברתה - דמשני מדרך חול.

משחזת של אבן - דמתקנת ליה שפיר, דמחזי כמתקן בחול.

לדעתו, צריך שינוי בהשחזת הסכין משום **עובדין דחול**; הצורך בשינוי הוא דווקא בדבר שיש בו עובדין דחול, ואינו שייך לדין מכשירין כלל. הרא"ש (פרק ג, סימן י) הבין כי יש קשר בין הצורך בשינוי לבין מכשירין. דווקא מי שאוסר מכשירין הוא המצריך שינוי:

אבל הלכה כרבי יהודה, דאף במשחזת של אבן מותר, דאמתניתין דאין משחזין את הסכין דאוקמא רב הונא במשחזת של אבן קאמר רב חסדא דלא כרבי יהודה. וה"ר אלפסי ז"ל לא הביא כל הני לישני דקאמר רב יהודה אמר שמואל, משום דקיימי אמתניתין דאין משחזין את הסכין **דלאו הלכתא היא דקיימא לן כרבי יהודה.**

כל דברי רב יהודה וכל הצורך בשינוי נאמרו דווקא בשיטת משנתנו, שהיא כרבנן, אולם להלכה נפסק כרבי יהודה ולכן אין צורך בשינוי.

לעומת רש"י והרא"ש, הבין הר"ן (טו, א בדפי הר"ן ד"ה אמר) כי דברי רב הונא ורב יהודה נובעים מעיקרון הלכתי חשוב הנוגע לכל המכשירין:

שלא יבא להשחזתה במשחזת שלה, דבכי האי גוונא אפילו רבי יהודה מודה לפי שהוא עושה כלי... ומשום הכי רבא דסבירא ליה כרבי יהודה לא הוה מעבר סכינא אלא בדקולא ולא במשחזת... דהוה ליה עושה כלי.

גם רבי יהודה מודה שאסור לעשות כלי לצורך מכשירין, וההיתר הוא רק לגבי תיקון כלי.
גם הרמב"ן (במלחמות יא, א בדפי הרי"ף) פסק להלכה שצריך שינוי בסכין בגלל עיקרון כללי בדין מכשירין:

ודברים שהם מכשירי אוכל נפש אלא שאין צריכין כל כך, כגון סכין שעמדה שאפשר בשאלה, שהרי מצויין לכל, והוליד בהמה אצל סכין או סכין אצל בהמה, מותר על ידי שינוי, דכיון דאפשר בשינוי לא שרינן ליה בענין אחר.

על פי הבנה זו, כל מכשירין שניתן לעשותם בשינוי - צריך לעשותם בשינוי. הרשב"א הבין, כי במקרים של העברת הסכין אפומא דדיקולא ואפומא דריחייא הסכין נפגמה מערב יו"ט, ולכן היה צריך שינוי:

דבכל השחזה שרי רבי יהודה... וכן נמי משמע דאית ליה לרב יוסף מדקאמר רב יוסף בסמוך סכין שעמדה מותר לחדדה ביו"ט וכו', נשמע דלחדדה אפילו בכל דבר ואפילו במשחזות של אבן... ואם תאמר אם כן קשיא דרב יוסף אדרב יוסף דאמר בסמוך הוה קאימנא קמיה דרב יוסף. והוה קא מעבר סכינא אפומא דריחייא וכו' לחדדה קא בעי לה... ויש לומר דהתם כשעמדה בערב יו"ט דאף רבי יהודה מודה במכשירין שאפשר לעשותן מערב יו"ט שאין עושין אלא בשינוי.²⁶

הרשב"א סבר כרא"ש, שלהלכה אין צריך שינוי במכשירין, וכדי להסביר את מעשי האמוראים פסק כי כשאפשר מערב יו"ט הקל רבי יהודה בשינוי²⁷, ובמעשים שהובאו בגמרא (אפומא דדיקולא ואפומא דריחייא) הסכין אכן עמדה מערב יו"ט.

לסיכום - ראינו כי יש מספר אפשרויות בראשונים להסביר את דין שינוי בסכין:

- א. הרא"ש - להלכה אין צורך בשינוי.
- ב. רש"י - צריך שינוי דווקא בדבר שיש בו עובדין דחול, ללא קשר למכשירין.
- ג. הרשב"א - כשאפשר מערב יו"ט מותר על ידי שינוי.
- ד. הרי"ן - בכל מקרה של עשיית כלי צריך לשנות.
- ה. הרמב"ן - יש לשנות תמיד, אלא אם כן אי אפשר לעשות המלאכה בשינוי.

26. וכן פסק בעבודת הקודש (שער ב סימן ח): "אין משחזין את הסכין במשחזות של אבן, אבל משחזיה במשחזות של עץ או על גבי חרס ועל גבי אבן... במה דברים אמורים? כשעמדה או נפגמה מערב יו"ט, שהרי יכול היה לתקנה מערב יו"ט, ולפיכך אינו עושה אלא בשינוי."

27. וכן סבר הראב"ד (יום טוב ד, ט): "ואם אפשר לעשותן מערב יו"ט - עושין אותן על ידי שינוי."

שיטות הראשונים ב"הלכה ואין מורין כן"

על פי רש"י (כח, ב ד"ה הלכה) "הלכה ואין מורין כן" נאמר בשיטת רבי יהודה:

הלכה - כרבי יהודה ומותר כל איש לעשות, אבל אין מורין לרבים כן, שלא יזלזלו אף בשאפשר לעשותו מבעוד יום.

רש"י הבין כי "הלכה ואין מורין כן" כאן הוא סייג שעשו חכמים, כדי שלא ייטעו הרבים ויתירו אף מכשירי אוכל נפש שאפשר לעשותם מערב יו"ט, שהרי בהם אף רבי יהודה אוסר. יוצא, כי לפי רש"י בכל סוגי מכשירין שיש בהם מקרים שאפשר לעשותם מערב יו"ט - "הלכה ואין מורין כן" גם כשאי אפשר לעשותם מערב יו"ט²⁸.

הרמב"ן (במלחמות יא, א) הבין כי דין זה של "הלכה ואין מורין כן" אינו נאמר באופן כה סוחר, אלא רק במקרים מיוחדים: "אלא שאין מורין משום דשכיחי ולא אתי לאמנועי משמחת יו"ט". אדם יכול לשאול סכין מאחר ללא כל קושי, ולכן אין מורים לו שיעשה מלאכה (אפילו בשינוי); וכן כל דבר שניתן לעשותו בקלות אין מורים הלכה כרבי יהודה משום שממילא לא יימנע משמחת יו"ט אלא יעשה באופן אחר (כגון בשאלה).

הרא"ש (פרק ג, סימן י) פסק כי "הלכה ואין מורין כן" נפסק דווקא כשאינו עושה בשינוי:

ומה שפסק הי"ר אלפס ז"ל אבל במשחזות לא, היינו שאין להורות כן... ומה שהביא הי"ר אלפסי ז"ל מההוא דרבא דקא מעבר סכינא אפומא דדיקולא, לא הביאה אלא להשמיענו דהלכה כרבי יהודה, אבל לא הביאה להשמיענו דאין מורין כן, דלא מיסתבר למימר דבמשחזות של עץ אין מורין כן. דהא אפילו רבנן מתירין במשחזות של עץ אפילו לחדדה לחד לישנא דרב יהודה אמר שמואל! וכיון דבשל סופרים הוא דאזלינן בהך לישנא לקולא. הלכך נראה בשל עץ אפילו לחדדה מורין, ומשיאין על גבי חבירתה אפילו לחדדה, ובמשחזות של אבן להעביר השמנונית מותר, רק לחדדה במשחזות של אבן אין מורין כן.

הרא"ש הבין כי האמוראים סברו שאין מורים הלכה כרבי יהודה אלא כרבנן (אף על פי שהלכה מעצם הדין כרבי יהודה). אם נפסוק לקולה, כלישנא קמא דרב יהודה, יוצא²⁹ שרק

28. ומהראשונים שהסבירו את פסק הסוגיה בדף כב, א לאסור מכשירין, על פי "הלכה ואין מורין כן" (תוספות ד"ה החיא, בעל המאור יא, א), משמע שתמיד בכל מכשירין הלכה כרבי יהודה ואין מורין כן.

29. על פי הרא"ש, רבה ורבא שסברו "הלכה ואין מורין כן" אפילו בשל עץ, החמירו על עצמם כלישנא בתרא דרב יהודה אמר שמואל.

במשחזות של אבן רבנן אוסרים, ולכן אנו - שפוסקים כרבי יהודה - נסבור שם "הלכה ואין מורין כן". מהרא"ש יוצא כי בכל מכשירין שרבנן אוסרים נפסוק שאין מורין כן³⁰.

הרי"ן (טו, א בדפי הרי"ף) סובר כרש"י, ש"הלכה ואין מורין כן" נאמר בשיטת רבי יהודה, אך לא מטעמו של רש"י (כדי שלא יזלזלו במכשירין שאפשר לעשותן מערב יו"ט). אלא, כיון שרבי יהודה מודה במשחזות של אבן שאסור (כך סובר הרי"ן) - אין מורים כן בשל עץ כדי שלא יבואו להתיר בשל אבן. לפי הבנה זו, דין "אין מורין כן" מצומצם דווקא למקרים שבהם יש חשש שיתירו אנשים עשיית כלי³¹.

כמו שכתבנו לגבי דין שינוי, הרשב"א הבין כי "הלכה ואין מורין כן" נאמר לגבי מקרה שבו הסכין עמדה מערב יו"ט והתירו בשינוי. בסכין שעמדה ביו"ט פוסקים כרבי יהודה ואף מורים כן.

הראב"ד (יא, א בדפי הרי"ף), בשונה משאר הראשונים שהזכרנו, סבר ש"הלכה ואין מורין כן" נאמר דווקא בשיטת רבנן, ואין אנו פוסקים כן אלא מורים כמו שחורה רב³²: "סכין שעמדה מותר לחדדה ביו"ט". וכן הוכיח מהירושלמי.

לסיכום - ראינו, כי יש הבנות שונות בראשונים לגבי המקרים שבהם יש לפסוק "הלכה ואין מורין כן":

- א. הראב"ד - להלכה תמיד מורים כן.
- ב. הרשב"א - רק כשאפשר מערב יו"ט אין מורים להתיר (בשינוי).
- ג. הרי"ן - דווקא בסכין אין מורים כן (אטו במשחזות שלה).
- ד. הרמב"ן - אין מורים כן במקום שלא יבוא להימנע בו משמחת יו"ט.
- ה. רש"י - אין מורים כן בכל מקום שיש לחשוש שיתידו בטעות גם כשאפשר מערב יו"ט.
- ו. הרא"ש - אין מורים כן בכל מכשירין (בכל מקום שרבנן דרבי יהודה יאסרו).

30. רבנן התירו בסכין משום שאין זו מלאכה כלל. ראה כסף משנה יו"ט ד, ט.

31. הגר"א (תקט, אות ז) הסביר את הרמב"ם כר"ן, וטען כי על פי הבנה זו דין "הלכה ואין מורין כן" שייך דווקא בסכין ואין להרחיבו כלל: "אבל בכל מכשירי אוכל נפש סבירא ליה דמורין כן".

ולפי הסבר המגיד משנה, שפסק הרמב"ם כרבנן ובמשחזות של עץ אין זו מלאכה כלל, פסקו "אין מורין כן" בשל עץ אטו של אבן שאסור ככל שאר מלאכות מכשירין.

32. על פי גירסתנו בגמרא - רב יוסף.

פסק השולחן ערוך והרמ"א

השולחן ערוך (תקט, ב) נקט בלשון הרמב"ם: "אין משחיזין את הסכין במשחזת שלה, אבל מחדדה על גבי העץ או חרס או אבן. ואין מורים דבר זה לרבים כדי שלא יבא לחדדה במשחזת". משמע, שדיני שינוי ו"הלכה ואין מורין כן" הם דווקא בסכין.

הרמ"א (שם, א) הרחיב את דין "ואין מורין כן", כשיטת רש"י: "ואין מורין כן לרבים שלא יבואו לתקן גם כן בנשבר מערב יו"ט, והוא הדין לכל מכשירין שאי אפשר לעשותן מערב יו"ט".